

דובר או צנזור?

בחינת התפקוד של דובר צה"ל במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה"

במלחמת לבנון השנייה הנהיג צה"ל מדיניות של פתיחות תקשורתית, ואילו ב"עופרת יצוקה" הונהגה מדיניות של סגירות תקשורתית, אולם שתי המערכות הדגישו את המונופול שיש לדובר צה"ל על המידע הצבאי

מימין: טנקים במבצע "עופרת יצוקה"

מלחמת לבנון השנייה

בימים הראשונים - חיל האוויר מפציץ

וידאופדיה 2

טל אלוביץ'
סטודנט לתואר שני בלימודי ביטחון
באוניברסיטת תל-אביב

מבוא

המתח שבין תקשורת חופשית, שהיא אבן יסוד במדינה דמוקרטית, לבין השמירה על ביטחון המדינה ועל שלום הציבור קיים כל הזמן. אבן דרך חשובה לקראת מציאת שיווי המשקל בין השמירה על הביטחון לבין זכות הציבור לדעת היא בג"ץ "קול העם" מ-1953. בפסיקה הזאת בוטלה התפיסה שלפיה כל נושא כפוף לצנזורה, ונקבע שהצנזורה לא תפסול פרסום אלא אם קיים חשש ש"בוודאות קרובה" הוא יפגע בביטחון המדינה ובשלום הציבור. בפסיקה הגדיר השופט אגרנט את חופש הביטוי "זכות עילאית" ונתן לזכות הזאת תוקף משפטי שהיה חסר לה לפני הפסיקה הזאת.¹ הצנזורה הביטחונית בישראל פועלת מתוקף חוק (תקנות ההגנה לשעת חירום, 1945). באופן מעשי פועלת הצנזורה בדיעבד בלבד: כתבות מוגשות לאישור הצנזורה לאחר שנכתבו, והיא פוסקת אם יש אישור לפרסמן או שיש לגנוז אותן. היא אינה עוסקת במניעת גישה אל חומר האסור בפרסום.² מעבר לבג"ץ קול העם הוגבלה הצנזורה מתוקף הסכמים (שעודכנו במהלך השנים) שאליהם הגיעה עם עורכי העיתונים. ההסכמים האלה קובעים אילו נושאים יש למסור לצנזורה טרם פרסומם ואילו נושאים פטורים מכך.³ כאמור, אין בכוחה של הצנזורה למנוע גישה למידע צבאי, והאחריות לכך מוטלת, בין היתר, על כתפיו של דובר צה"ל.⁴ האחריות הזאת טומנת בחובה אתגרים רבים שעיקרם שמירה על האיזון בין זכות הציבור לדעת לבין השמירה על ביטחון המדינה ועל הסודות של צה"ל (שבלשון מחלקת ביטחון המידע בצה"ל נקראים "יעדי ההסתרה של צה"ל").⁵ במאמר אני בוחן את השפעתו של דובר צה"ל על חופש העיתונות בעת לחימה באמצעות ניתוח הסיקור של שתי מערכות - מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" - בשלושה עיתונים יומיים ("הארץ", "מעריב"

דובר צה"ל הוא הגורם שמרכז את כל המידע הרלוונטי מצה"ל ומעביר אותו לציבור באמצעות כלי התקשורת. בדרך כלל העובדות נמצאות בידי הצבא ולא בידי העיתונאים, ולכן דובר צה"ל הוא במידה רבה "מונופול על המידע הצבאי-ביטחוני"

ו"ידיעות אחרונות") בשלושה מועדים: היום החמישי לחימה, היום העשירי והיום ה-15. בחרתי בשתי המערכות האלה משום ששתיהן התרחשו מחוץ לגבולות המדינה, וניתן היה למנוע גישה של אזרחים ישראלים אליהן. יתר על כן, שתי המערכות התרחשו בעת האחרונה שמתאפיינת באי-יכולת לשלוט במידע שזורם במרחב הווירטואלי ובכך שכל אדם יכול למעשה להיות עיתונאי בזכות המכשירים הסלולריים.

הממשק צבא-עיתונות

דובר צה"ל הוא הגורם שמרכז את כל המידע הרלוונטי מצה"ל ומעביר אותו לציבור באמצעות כלי התקשורת. בדרך כלל העובדות נמצאות בידי הצבא ולא בידי העיתונאים, ולכן דובר צה"ל הוא במידה רבה "מונופול על המידע הצבאי-ביטחוני".⁶ במילים אחרות: בתחום הצבאי-ביטחוני ניוונה התקשורת - ודרכה הציבור - ממקור מרכזי אחד.

בעיות שגרה

מערכות העיתונות מכשירות עיתונאים לשמש כתבים צבאיים. מאחר שהכתבים הצבאיים נחשפים למידע מסווג רב, נוהג הצבא לעשות לכל עיתונאי צבאי חדש "בדיקת רקע" (בדיקה ביטחונית) ולקיים איתו "שיחת הבהרה" שבה מוצגים לו כללי המשחק. התהליך הזה נקרא "האמנה" והוא בר ביטול בכל עת.⁷ זהו למעשה מנוף הלחץ הראשון העומד לרשות המערכת הצבאית אל מול הכתבים

הצבאיים. הכתב הצבאי הוא העיתונאי היחיד שזקוק לאישור של המערכת המסוקרת עוד לפני שהחל במלאכת הסיקור.⁸ מאחר שאין המערכת הצבאית מחויבת להכניס כתבים לתחומי הבסיסים, הרי האיום לבטל האמנה של כתב הוא סנקציה משמעותית שמאפשרת לצבא לקבוע את כללי המשחק שלפיהם על העיתונאי לנהוג.⁹

חריגה מכללי המשחק, שאותם קובע הצבא, עלולה להוביל גם לאפליה לרעה במסירת ידיעות ביוזמת הצבא. הכוונה היא לידיעות "צבע" פיקנטיות שאינן מכילות מידע צבאי של ממש כמו התפריט החדש של צה"ל, זוגות שהכירו בצבא, פרישה של רס"ר מיתולוגי וכו'.¹⁰ כך, לדוגמה, עיתון "הארץ" עתר נגד הרמטכ"ל ב-1996 בטענה שהופלה לרעה בקבלת "כתבות צבע". הייתה זו - לטענת העיתון - סנקציה שהופעלה נגדו משום שחרג מכללי המשחק ופירסם ידיעה על הרוגים ועל פצועים עוד לפני שהדבר הובא לידיעת המשפחות. בפסיקת בית המשפט נמתחה ביקורת על המדיניות של דובר צה"ל. נכתב בה, בין היתר: "קשה בעיניי כי דובר צה"ל קנה זכות וסמכות לעשות מחווה כלפי אמצעי תקשורת כזה או אחר".¹¹

הדוגמה הזאת של עיתון "הארץ" ממחישה את אחד האמצעים של דובר צה"ל להפעיל לחץ על כתבים צבאיים ועל מערכות התקשורת כדי שיפעלו לפי כללי המשחק שהוא עצמו קובע. בכל הנוגע לסוגיות שעניינן ביטחון המדינה, דובר צה"ל פועל בהתאם ליעדי ההסתרה שקובעת מחלקת ביטחון מידע (מחב"ם). דובר צה"ל, שהוא השופר של הצבא והגורם שמרכז אצלו מידע מכל הצבא, צריך לתמוך כל הזמן בין זכות הציבור לדעת לבין השמירה על ביטחון המידע.

אבל דובר צה"ל אינו מקור המידע היחיד של כתבים, וכדי למנוע פרסומים לא רצויים משתמש דובר צה"ל בכלים "רגשיים" כדי

חיילי צה"ל במלחמת לבנון השנייה | במלחמת לבנון השנייה - כך ניתן להתרשם - התפרסמו יותר ידיעות שבהכנתן לא היה דובר צה"ל מעורב מאשר ידיעות שבהכנתן הוא היה מעורב

ליצור מחויבות של הכתבים למערכת הצבאית. הכלים הרגשיים שבהם מדובר הם בעצם יחסי קח ותן בין הצבא לכתבים: ה"קח" הוא מתן גישה למידע מסווג ומתן האפשרות להצטרף לכוחות בעת לחימה, וה"תן" הוא אי-פרסום ידיעות שאינן עולות בקנה אחד עם יעדי ההסתרה וההסברה הרצויים. העיתונאי אלון בן-דוד אומר שיחסי הקח והתן הם חלק מ"כללי משחק לגיטימיים"¹².

כלי נוסף שעומד לרשות דובר צה"ל במערכת היחסים בינו לבין העיתונות והתקשורת כולה מכונה "דברור". הדברור הוא למעשה פעולה שנוקט דובר צה"ל כדי להבטיח שבתכנים, שמכילים מידע שנאסף בעזרתו, לא יוצג צה"ל באור שלילי. הכלי הזה בא לידי ביטוי באמצעות החתמת הכתבים וההפקות על חושים שבהם מאפשר דובר צה"ל גישה למידע ולבסיסים - בתנאי שתובטח לו זכות וטו על התוכן בכל עת, גם לפני הפרסום או השידור. כך, למשל, ב-2007 ניסה דובר צה"ל למנוע שידור פרק בסדרה בערוץ 10 שעסקה בתאונות בצבא בטענה ש"הבמאית בחרה לנקוט גישה מניפולטיבית וחד-צדדית"¹³. עד כה הוצגו שלושה מנגנוני בקרה שמפעילה יחידת דובר צה"ל כדי לשלוט על תהליך זרימת המידע מהצבא לתקשורת: האמנת הכתב הצבאי, יצירת יחסי "קח-תן" ודברור.

בעיתות לחימה

בעת חירום הופך דובר צה"ל לגורם משמעותי הרבה יותר בכל הנוגע למסירת מידע לציבור שכן באופן טבעי הנגישות למוקדי העניין הופכת לקשה יותר. בעת חירום גם מחריף מאוד המתח הקיים תמיד בין השמירה על זכות הציבור לדעת וחופש העיתונות לבין השמירה על ביטחון המדינה. הסיבה לכך ברורה: בעת חירום יש בציבור צמא רב למידע, אך הנוק שבפרסום ידיעות רגישות עלול לגרום לנזק מידי לפעולות של הצבא ולסכן חיי חיילים. צריך לזכור: המשימה העיקרית של דובר צה"ל בעת מלחמה היא לסייע להשגת הניצחון ולא לממש את זכות הציבור לדעת. באור הזה צריך לראות את כל הפעולות הרבות שהוא נוקט בעת חירום: קיום תדרכים, הפצת מסרים לציבור ופרסום סרטונים וצילומים. במקרים רבים יכללו הפרסומים והסרטונים מידע "מפליל" שמציג את האויב באופן שלילי

רק לעיתים רחוקות מוציאים צווים כאלה משיקולים אחרים. למרות זאת מציין העיתונאי אלון בן-דוד ש"היכולת של הצבא לקבוע שטח צבאי סגור היא מגבלה משמעותית לפעולת העיתונאים באזורי לחימה". עם זאת, לדבריו, גם במקרים שאזור מסוים נסגר בפני עיתונאים, אין הם רואים בכך סוף פסוק, אלא הם עושים ניסיונות להיבדק עם המפקדים ולהיכנס לשטח שנסגר, שכן המרדף אחר המידע הוא נשמת אפה של העיתונות.

הממשקים בין הצבא לעיתונות הם אפוא מערכת מורכבת שבה שולט דובר צה"ל בכללי המשחק, ואלה מוכתבים לכתבים ולמערכות התקשורת. בידי דובר צה"ל יש כלים שונים שבאמצעותם הוא יכול להפעיל סנקציות משמעותיות כדי למנוע פרסום מידע שאינו עולה בקנה אחד עם מדיניותו. הכלים האלה הם שטח צבאי סגור, האמנת עיתונאים, יצירת יחסי תלות ("קח-תן") ודברור. הכלים האלה פוגעים באופן משמעותי בחופש הפעולה של העיתונות.

ניתוח מקרי המבחן

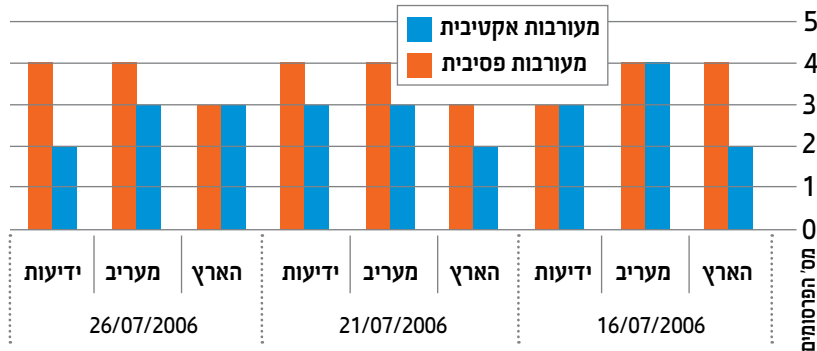
במסגרת העבודה נעשה ניתוח תוכן ל-119 ידיעות בנושאי צבא וביטחון שפורסמו ב-18 עמודי כותרת בעיתונים היומיים במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה".

(למשל ירי רקטות מתוך מסגד או בית ספר). כלי משמעותי שבו נעשה שימוש בעת לחימה (גם במצבי חירום נקודתיים) הוא "צו שטח צבאי סגור" שמאפשר למפקד הצבאי להחליט שאזור מסוים סגור בפני כל מי שאינו שייך לכוחות הביטחון או שכניסתו אושרה על ידי גורם צבאי מוסמך. השימוש בכלי הזה הוא לגיטימי כל עוד הוא נעשה משיקולים ביטחוניים. אך כאשר הוא מופעל משיקולים לא ביטחוניים - כמו הרצון למנוע מבוכה - מדובר בפגיעה משמעותית בחופש העיתונות. בסופו של דבר זו גם התנהלות שגויה שכן כאשר חוסמים את האפשרות לקבל מידע אמין - פורחות השמועות.¹⁴

בעת חירום הופך דובר צה"ל לגורם משמעותי הרבה יותר בכל הנוגע למסירת מידע לציבור שכן באופן טבעי הנגישות למוקדי העניין הופכת לקשה יותר

בראיונות שערכתי עם דובר צה"ל הקודם, תא"ל יואב (פולי) מרדכי, ועם זה שקדם לו, תא"ל אבי בניהו, הם ציינו שבתקופתם צומצם מאוד השימוש ב"צו שטח צבאי סגור", וכעת מוציאים צווים כאלה בעיקר כדי למנוע פגיעה בחיי אדם והפרעה לפעולת הלוחמים. לדבריהם,

תרשים 1: מידת המעורבות של דובר צה"ל בדיווחים במלחמת לבנון השנייה

המבצע ניכר השימוש במילת הקוד "בצה"ל אומרים" כדי לתאר את אשר נאמר בתדריכים שנערכו עם המח"טים ועם הקצינים בשטח. את התדריכים האלה יום דובר צה"ל, תא"ל בניהו. לדבריו, היה רצון להפיץ את המידע הצבאי, והוחלט כי עדיף שהוא יימסר מפי המח"טים והמג"דים בשטח.

בין שתי מערכות - בין שתי תפיסות תקשורתיות

ב-2009, במהלך מבצע "עופרת יצוקה", נכתב במערב כי "בניגוד למלחמת לבנון השנייה", שהייתה מאופיינת בתדריכים בשידור ישיר כמעט מדי יום ובביקורים תכופים בבסיסי צה"ל ובמערכים השונים, מנהיג תא"ל בניהו, דובר צה"ל, מדיניות שונה לחלוטין. כעת מי שמתראיין ומדווח על המתרחש בשטח הוא דובר צה"ל עצמו או אלוף פיקוד העורף". הציטוט הזה מבטא במידה רבה את ההבדלים המשמעותיים שחלו בתפיסה התקשורתית ביחידת דובר צה"ל בין שתי המלחמות.

יצוקה" היה דובר צה"ל פעיל יותר מאשר במלחמת לבנון השנייה, ומעורבותו בכתבות הצבאיות שפורסמו הייתה רבה. עוד ניתן להבחין כי ככל שהתקדמה הלחימה, כך גברה מעורבותו של דובר צה"ל בתוכן הידיעות שפורסמו בעיתונים. במהלך המבצע עסקו כתבות רבות בעורף, וכן הועדפו כתבות "צבע" על פני דיווחים צבאיים נטו.

המעורבות של דובר צה"ל בלטה במיוחד בהפצת צילומים לעיתונות מטעמו וכן בהפצת סיפורים "פיקטיביים" כמו סיפורו של הקצין שיצא לחתונתו ומיד שב לשדה הקרב. אירוע שבסיקורו בלטה עצמאות העיתונאים היה ההפצה של מטה העיתונאים הבין-לאומיים בעזה (פורסם ב-11.01.2009). בשל הקשרים הרבים שיש לעיתונאים הישראליים עם עמיתיהם בחו"ל הרי שבמקרה הזה המידע לא הגיע מדובר צה"ל, אלא היה עליו להגיב על ידיעות שהגיעו ממקורות אחרים. עם זאת, בכתבות רבות שעסקו בפך הצבאי של

מלחמת לבנון השנייה

במלחמת לבנון השנייה - כך ניתן להתרשם - התפרסמו יותר ידיעות שבהכנתן לא היה דובר צה"ל מעורב מאשר ידיעות שבהכנתן הוא היה מעורב. בסך הכול נמצאו 58 כתבות שהיו רלוונטיות למחקר.

ב-57% מהידיעות (33 מתוך 58) לא ניכרת מעורבות של דובר צה"ל. מעורבותו ניכרת רק ב-43% מהידיעות (25 מתוך 58).

מתרשים 1 עולה שבשום שלב במלחמה לא הייתה עדיפות לידיעות שבהכנתן היה מעורב דובר צה"ל. עם זאת לא ניתן ללמוד מהתרשים על מגמה קבועה כלשהי שלפיה ניתן לקבוע מה היה אופי המעורבות של דובר צה"ל או היעדרה.

דיווחים שבהם זוהתה מעורבות של דובר צה"ל התאפיינו באחידות התכנים בשלושת העיתונים. השוני בא לידי ביטוי רק בשיקולי עריכה: מספר המילים בכל כתבה והחלוקה לפסקאות.

שני המקרים שבהם ניכרו עצמאות הכתבים ואי-מעורבותו של דובר צה"ל הם פגיעת טיל חזבאללה בסטי"ל (פורסם ב-16 ביולי 2006) והתרסקות המסוקים והחשש שההתרסקות נבעה מפגז תותחנים טועה (פורסם ב-21 ביולי 2006).

במבצע "עופרת יצוקה" ניכר שינוי מגמה בנוגע להתנהלות הצבא אל מול התקשורת, וניתן לזהות שיחידת דובר צה"ל הייתה מעורבת בהכנת רוב הכתבות שפורסמו בשלושת ימי הלחימה שעליהם נערך המחקר

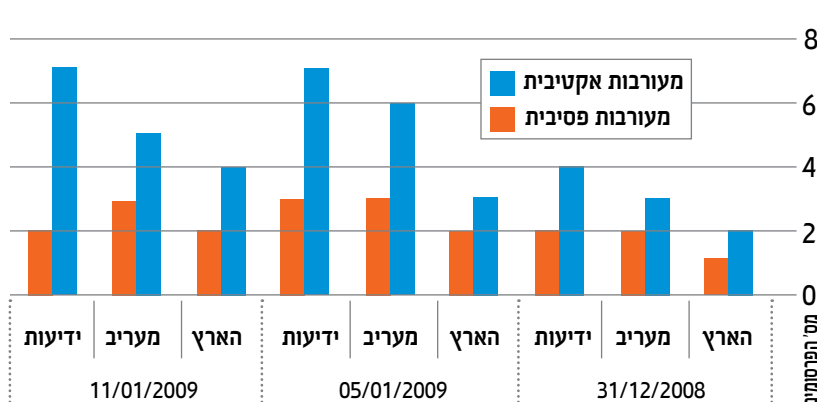
מבצע "עופרת יצוקה"

במבצע "עופרת יצוקה" ניכר שינוי מגמה בנוגע להתנהלות הצבא אל מול התקשורת, וניתן לזהות שיחידת דובר צה"ל הייתה מעורבת בהכנת רוב הכתבות שפורסמו בשלושת ימי הלחימה שעליהם נערך המחקר.

בסך הכול נמצאו 61 כתבות שהיו רלוונטיות למחקר. ב-67% מהידיעות (41 מתוך 61) ניכרת מעורבות של דובר צה"ל, ורק ב-33% מהידיעות (20 מתוך 61) לא ניכרת מעורבותו או שהוא התבקש לכל היותר למסור תגובה בדיעבד, לאחר הכנת הידיעה.

כפי שניתן לראות בתרשים 2, במבצע "עופרת

תרשים 2: מידת המעורבות של דובר צה"ל בדיווחים ב"עופרת יצוקה"

במלחמת לבנון השנייה הנהיגו הרמטכ"ל דאז רא"ל דן חלוץ ודוברת צה"ל דאז תא"ל מירי רגב מדיניות של "פתיחות תקשורתית מרבית". המדיניות הזאת התאפיינה ביצירת קשרים טובים עם התקשורת, עריכת תדריכים רבים ושיחות רקע רבות ומתן אפשרויות גישה לשטח.¹⁵

הפתיחות התקשורתית הזאת יצרה קרקע פורייה לתקלות ביטחון מידע במהלך המלחמה: מידע שקברניטי הצבא לא תיכננו למסורו הגיע לידי התקשורת, ומשם, לעיתים באישור הצנזורה ולעיתים בלעדיו, לידי הציבור כולו. וכפי שכתב צבאי בכיר הגדיר זאת בפניי: "במלחמת לבנון השנייה היה שיתוף פעולה פורה בין הצבא לתקשורת - אפילו עד לרמה של פריצות ביטחונית". במסגרת המדיניות של פתיחות תקשורתית הוצע לכתבים צבאיים להצטרף לכוחות הלוחמים. צירופם של הכתבים הוביל לחשיפתם למידע מסווג רב כמו גם לפגיעה במידת הריכוז של המפקדים במשימותיהם בשל רצונם בחשיפה.¹⁶

ניכר כי הצריבה שהשאירה מלחמת לבנון השנייה במערכת הצבאית הובילה לשינוי כיוון שאותו הגדיר תא"ל בניהו "מעבר מפריצות תקשורתית לפתיחות מבוקרת".¹⁷

מבצע "עופרת יצוקה" היה סיבוב לחימה שני בתוך פרק זמן קצר יחסית - שנה וארבעה חודשים לאחר מלחמת לבנון השנייה - והיו קווי דמיון לא מעטים בינו לבין המערכה שקדמה לו, למשל, שטח הלחימה היה מחוץ לגבולות המדינה (שלא כמו הלחימה בתוך יו"ש), הפגזות קשות על העורף וגיוס מילואים נרחב.

תלות העיתונאים בדובר צה"ל בעת לחימה עלולה לפגוע בחופש העיתונות וכתוצאה מכך עלול להיפגע השיח הציבורי הביקורתי

המעבר מאותה "פריצות תקשורתית", כפי שכונה זאת תא"ל בניהו, ל"פתיחות המבוקרת" בא לידי ביטוי בדפוס פעולה שונה של צה"ל בתחום המדיניות התקשורתית במהלך "עופרת יצוקה". אותה "פתיחות מבוקרת" באה לידי ביטוי בשליטה כמעט מוחלטת במידע ובפרסומים שהועברו מהצבא לכלי התקשורת. במהלך המבצע הזה, כפי שניתן לראות בתרשים 3, ניכרת שליטתו של דובר צה"ל בפרסומי התקשורת. תא"ל יואב (פול) מרדכי, דובר צה"ל בין 2011 ל-2013, ציין ש"השליטה בתקשורת במהלך 'עופרת יצוקה' איפשרה לייצר תדמית של הישגים".¹⁸ לתפיסה הזאת שותף גם העיתונאי גדעון לוי. לדבריו, "דובר צה"ל הצליח להיצמד לנרטיב שרצה להעביר בזכות מונופול על הידע והפעלת לחצים".¹⁹ מניתוח הנתונים אכן עולה שהמעורבות של דובר צה"ל בכתבות (בפרק הזמן שנסקר בעבודה הזאת) הייתה ב"עופרת יצוקה" גבוהה ב-64% ממעורבותו במלחמת לבנון השנייה: 25 כתבות במלחמת לבנון השנייה לעומת 44 כתבות במבצע "עופרת יצוקה".

השליטה התקשורתית של דובר צה"ל במהלך מבצע "עופרת יצוקה" באה לידי ביטוי - בין היתר - ביצירת קול אחיד בתקשורת הישראלית הפופולרית ובמצצום המרחב הציבורי שבו אמורה להתגבש דעת הקהל. במהלך מלחמת לבנון השנייה - מימיה הראשונים של המערכה

ועד סופה - נחשף הציבור למידע רב שהגיע אליו שלא מידי דובר צה"ל - מה שאיפשר שיח ביקורתי. השיח הזה זכה ללא מעט ביקורת מהממסד ומהציבור כאחד.²⁰

ההבדל בין המדיניות התקשורתית בשתי המערכות מבטא היטב את העוצמה שיש לדובר צה"ל: ברצותו הוא נותן יד חופשית בסיקור הצבא וברצותו הוא מגביל את הסיקור הזה. השינוי בתפיסה התקשורתית ב"עופרת יצוקה" לעומת מלחמת לבנון השנייה סייע כנראה לצה"ל ולדרג המדיני להשיג תמיכה ציבורית לניהול המבצע. את השינוי בתפיסה התקשורתית ביטא היטב תא"ל בניהו כשאמר לי כי "תפקידו של דובר צה"ל הוא לעזור לצה"ל לנצח ולא, כפי שהיה במלחמת לבנון השנייה, לעזור לתקשורת לנצח". ואכן המדיניות שקבע בניהו סייעה לצה"ל להשיג שקט ציבורי ומרחב פעולה חופשי לצה"ל.²¹

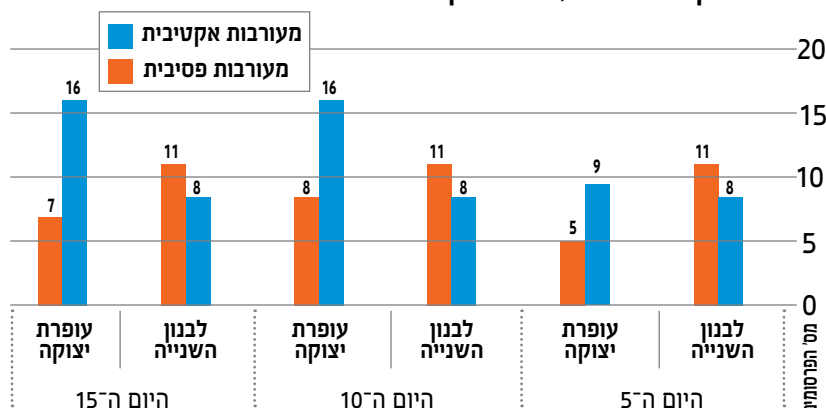
שתי המערכות - מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" - מבטאות את שני הקצוות בציר שעליו נע דובר צה"ל: בין סגירות תקשורתית לפתיחות תקשורתית. אולם שתי המערכות האלה גם מבטאות את תלותה המוחלטת של התקשורת הישראלית בדובר צה"ל בכל הנוגע להשגת מידע על מערכות שמתנהלות מחוץ לגבולות המדינה. דובר צה"ל הוא שקובע בסופו של דבר מה יפורסם ובאיזה היקף.

סיכום

הבעייתיות בעבודתו של דובר צה"ל טמונה בהיותו מונופול על המידע הצבאי בישראל. ועדת קרני, שבחנה את תפקוד מחלקת ההסברה של צה"ל במלחמת יום הכיפורים, קבעה במסקנותיה שאין מקום להטיל על דובר צה"ל את האחריות להסברה בעת חירום, משום שמדובר בגוף של צה"ל בלבד ולא של מדינת ישראל כולה. לכן המליצה ועדת קרני להקים גוף הסברה ממלכתי שתפקידו יהיה להעביר מידע לידי הציבור בעת חירום. אך למרות המסקנות האלה, שהוגשו ב-1974, ממשיך דובר צה"ל להיות גורם הסברה מרכזי בעת חירום. זה קורה במידה רבה בשל העובדה שבידיו המונופול על המידע הצבאי.

תלות העיתונאים בדובר צה"ל בעת לחימה עלולה לפגוע בחופש העיתונות וכתוצאה מכך עלול להיפגע השיח הציבורי הביקורתי. כאשר

תרשים 3: מידת המעורבות של דובר צה"ל בדיווחי התקשורת: השוואה בין מלחמת לבנון השנייה ל"עופרת יצוקה"

הזה, לדעתי, אינו מנוצל להפעלת צנזורה ביטחונית נוסף על זו שקיימת מתוקף החוק. אומנם דובר צה"ל פועל לעיתים כצנזור משנה, כפי שהגדיר זאת תא"ל בניהו בפניי, אך רק במקרים שבהם ברור לו שמדובר במידע מסווג שיפסל בכל מקרה לפרסום: "מידע שלדעתי הצנזורה תפסול סביר שלא ייצא מטעם דובר צה"ל". עם זאת קורה לא פעם שפרסומים של דובר צה"ל לא עוברים את הצנזורה. מסקנתי היא אפוא שלא יהיה זה נכון להגדיר את דובר צה"ל "צנזור ביטחוני" נוסף על הצנזורה הביטחונית בישראל. דובר צה"ל, כשמו כן הוא - דובר בלבד, גם אם רב סמכויות וכוח.

הערות

1. בג"ץ 73/53, חברת קול העם בע"מ נ. שר הפנים פ"ד ז (2), 871
2. משה נבבי, "נפילתה ועלייתה של הצנזורה בנושאי ביטחון בישראל", בתוך אודי לבל (עורך), **ביטחון ותקשורת: דינמיקה של יחסים**, מכון בן-גוריון לחקר ישראל, ירושלים, 2005, עמ' 183-199
3. **שם**
4. דוד רונן, **צנזורה מטעמי ביטחון - סכנה לחופש העיתונות?** חיבור לשם קבלת תואר דוקטור במשפטים, אוניברסיטת תל-אביב, 2006
5. יום עיון של המכון הישראלי לדמוקרטיה: **צה"ל והתקשורת בעיתות לחימה**, 4.6.2002
6. את הביטוי "מונופול על המידע הצבאי-ביטחוני" טבע עפר שלח - אז עיתונאי והיום חבר כנסת - ביום העיון ב־2002 שעסק ביחסי צה"ל והתקשורת בעיתות לחימה (ראו הערה 5).
7. רונן, **שם**
8. יורם פרי, "אומנם מבקרת התקשורת בישראל את הצבא ואת תרבות הביטחון?" בתוך: גבריאל שפר ואורן ברק ועמרים אורן (עורכים), **צבא שיש לו מדינה?** הוצאת כרמל, ירושלים, 2008
9. דוד רונן, **דיני צנזורה: תקשורת, חופש ביטוי וביטחון המדינה**, פרלשטיין גינסור בע"מ, 2011
10. אודי לבל, (2005) "קומפלקס משפטי-תקשורתי מול קומפלקס ביטחוני-פוליטי: יחסי תקשורת, משפט וביטחון בחברה הישראלית", בתוך אודי לבל (עורך), **ביטחון ותקשורת: דינמיקה של יחסים**, מכון בן-גוריון לחקר ישראל, ירושלים, 2005, עמ' 151-180
11. בג"ץ 181/96 הוצאת עיתון הארץ נ. הרמטכ"ל פ"ד נ(5) 45
12. ריאיון שערכתי עם העיתונאי אלון בן-דוד ב־10.10.2012
13. רתם קלינה, "בן דור מול דובר צה"ל - יוצרת 'אשם במותו: דו"צ מנסה לצנזר את הפרק השלישי בסדרה. דו"צ: 'התנהגותה מניפולטיבית ולא הוגנת'", **NRG**, 29 בינואר 2007, <http://bit.ly/1ffmOmt>
14. רונן, **דיני צנזורה**, 2011 (ראו הערה 9)
15. ועדת וינוגרד, **הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 - דין וחשבון סופי**, 2008, עמ' 464-470
16. **שם**
17. ריאיון שערכתי עם תא"ל (מיל) אבי בניהו ב־10.10.2012
18. ריאיון שערכתי עם תא"ל יואב (פולי) מרדכי ב־31.10.2012, בהיותו דובר צה"ל
19. ריאיון שערכתי עם העיתונאי גדעון לוי ב־23.10.2012
20. מועצת העיתונות בישראל, **דין וחשבון: הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בזמן מלחמה**, 2007, <http://bit.ly/1ky9c62>
21. לוי-אור אברבך, "מדובר צה"ל נמסר: שקט", **NRG**, 6 בינואר 2009, <http://bit.ly/1kyb5zD>

הכותרת הראשית במעריב ב־10 באוגוסט 2006 | הפתיחות התקשורתית במלחמת לבנון השנייה יצרה קרקע פורייה לתקלות ביטחון מידע

פרסומים לא נוחים. העובדה שדובר צה"ל יזום הוצאת מידע לעיתונות והעובדה שאין כמעט פרסום עצמאי של ידיעות צבאיות יכולות ללמד על סביבה תקשורתית סגורה ועל השפעתו של דובר צה"ל על חופש העיתונות ועל השיח הציבורי החופשי, אך אין בכך משום צנזורה לא ראויה. לא מצאתי שום עדות להפעלת סמכות מוכחת כדי למנוע גישה למידע שלא משיקולים ביטחוניים. כמו כן לא מצאתי עדויות להפעלת סנקציות כדי למנוע פרסום מידע.

דובר צה"ל הוא גוף מרובה סמכויות: יש לו מונופול על הידיעות הצבאיות בישראל, והוא יוצר תלות של העיתונאים בו, אך המונופול

כלי התקשורת מדווחים באותה הנימה - שנקבעת אצל דובר צה"ל - ובהיעדר אפשרות לקיים עיתונות עצמאית וחוקרת בעת הלחימה, אין לציבור כלים של ממש לשפוט את מה שקורה. זה המקום להדגיש שחשיבותו של השיח הציבורי החופשי - גם בעת לחימה - היא רבה מאוד, שכן רק שיח כזה מאפשר לציבור לבקר את השלטון בזמן אמת בנוגע לניהול הלחימה ברמה האסטרטגית וברמה הטקטית. המחקר שערכתי אומנם מצביע על ההבדלים הגדולים במדיניותו של דובר צה"ל בשתי המערכות שנסקרו - מלחמת לבנון השנייה ועופרת יצוקה - אך לא מצאתי שום עדות לכך שדובר צה"ל מנצל את כוחו כדי לצנזר